

felemelt létszám befogadására, az államiak egy része szintén nem rendelkezik elég tágas tantermekkel. Ez a körülmény csak megkönnyíti a képzők czélszerűbb elhelyezését és a pædagogiai és egészségi követelményeknek is megfelelő kiépítését. Egy esztendeje lesz, hogy a képzői tanárok országos egyesülete az internatus kérdésével kapcsolatban ez ügyben is felírt a magas miniszteriumhoz, de a lefolyt egy év alatt a pædagogiaiilag mindenesetre helyes határozatokból még semmi sem valósult meg. Így nem csoda, ha tanítóképzésünk állapota a kívánatos előhaladás helyett elszomorító képet nyújt. Csodálkozunk-e hát azon, hogy tanítóképzésünk csakugyan kezd botrányos állapotban lenni, a mikor az illetékes tényezők annak fejlesztésére évtizedeken át alig tettek valamit?

A népoktatás emberei reményekkel eltelve néznek a legközelebbi jövő elé; a miniszter úr programbeszédét annak zálogául tekintik, hogy immár a népoktatásügy bajainak, betegségeinek gyógyítására is rákerül a sor. A betegségek közül a tanítóhiány megszüntetésére kell talán legelőször gondolnunk, egyrészt a tanítói javadalmak emelése, másrészt a tanítóképzés fejlesztése által.

(Znióváralja.)

MOHAR JÓZSEF.

A REÁLISKOLAI TANTERV REVIZIÓJÁRÓL.*

A túlterhelés kérdése valóságos tengeri kigyója a magyar tanügynek. Koronkint felüti fejét és forrongásba hozza úgyszólván az egész társadalmat. A tanügy vezérférfiai és a nemzet legjobbjai lépnek a sorompóba és vállvetve igyekeznek a tanuló ifjuság terhén könnyíteni. Keresik a concret tényeket, melyek alapul szolgálhatnak a kemény vádakra. Újra és újra áttanulmányozzák a tanterveket és kutatják a baj kutforrását.

Tömérdék becses anyag van együtt tanulmányozásra és vitatkozásra. A 80-as években *Spitkó L.* is óhajtotta, hogy a tanár-egylet közgyűlése tűzze ki a túlterhelés kérdésének rendszeres megfigyelésen alapuló concret tényekkel való megvilágítását. Nálunk főképen *Alexander B.* foglalkozott behatóan a kérdéssel több ízben is. A 80-as évek elején Alexander a tanárokat nagy hálára kötelező szorgalommal gyakrabban ismertette a külföldi tanügyi

* Felolvasta a szerző a M. Ped. Társaságnak f. é. ápr. hó 20-ikán tartott rendes havi ülésén.

mozgalmakat. Így 1883-ban ismertette a porosz közokt. min. rendeletét, mely a túlterhelésre való tekintettel részletes utasításokat ad a nyelvek methodusára és óva int főleg a klasszikus nyelvekben a túlságos philologiai részletezéstől és az írásbeliknek, leginkább az extemporáléknak mértéken túl való gyakorlatától. Kimerítően azonban 1889-ben tárgyalta e kérdést. Dr. Müller K. orvos kemény vádjaira felelt ekkor. Előbb a túlterhelés genesisét mondta el. Ezután megvizsgálta Alexander, hogy van-e reális alapja dr. Müller vádjainak. Megvizsgálta az oktatás külső és belső okait, az oktatási időt, a heti óraszámot, a házi írásbeli feladatokat, a tantervet, módszert, de itt sehol sem talált túlterhelésre alapot; egyedül a vizsgálati rendszert kifogásolta, mely tápot nyújthat az emlékezet megterhelésére. Összehasonlította a francia-tanárok hiányos pädagogiai képzettségét és kimondotta, hogy általánosságban nemcsak nincs túlterhelés középiskoláinkban, hanem nincs meg mindenben és mindenütt az a megfeszítése sem az erőnek, mely objective kielégítőbb eredményt szülne és subjective ezt az erőt is jobban megedzené.

Innen-onnan öt éve mult, hogy Alexander e nézetet vallotta. Ma valószínűleg nemcsak a vizsgálati rendszerben látja a túlterhelés bajait. Ma már jobban ismerjük középiskolai oktatásunk eredménytelenségének okait és symptomáit. Ma már nem tagadhatjuk a túlterhelés vádjának jogosultságát. A Tanáregyl. Közl. is megjövendölte, hogy a 90-es évek közepén kell a tantervreformnak bekövetkezni. Egy évtizeddel ezelőtt alkottuk meg tantervünket; egy évtized gyakorlata előtt állunk, a hiányokat és fogyatkozásokat egy évtized óta regisztráljuk — a felhangzott vádakat tehát nem ignorálhatjuk. Csak az a kérdés, hogy helyi vagy általános jellegű-e a baj; a tanárokból vagy a rendszerben van-e a hiba?

A lefolyt 10 év számottevő szakirodalmát áttanulmányoztam, — mert az nyilvánvaló, hogy ily természetű kérdést multjának megvizsgálása nélkül nem lehet megoldani — és mindenütt örömmel tapasztaltam, hogy még a legerősebb ellenfelek is Tanterveinkről és Utasításainkról a legnagyobb elismeréssel szólnak. Hevesen támadják meg *egyes részleteiben*, de kénytelenek bevallani, hogy *egészben* a modern oktatásnak mind elmélete, mind gyakorlata magaslatán állanak. De lépten-nyomon, bármilyen tárgy tervét is bonczolgatták legjelesebb tanáraink, mindenütt szilárd alaphoz tartják Tanterveinket és Utasításainkat, melyeken mind elméleti

jelességük, mind pedig már a gyakorlatban is kipróbált czélszerűségüknél fogva egyelőre változtatni nem igen kell. Ha a tanítás sikere egyedül a jó Tantervtől és Utasítástól függne, nem is volna itt semmi baj.

Valóban Tanterveinknek és Utasításainknak köszönhetjük, hogy tanügyünk a léfolyt évtized alatt *határozott emelkedést* mutat. Ezt el kell ismerni mindenkinek, a ki a valóságot elfogulatlan szemmel nézi és vizsgálja. Ez azonban nem állja útját a kritikának, a megfontolt haladásnak. Lehetnek, a mint hogy vannak is — mint alább kifejtem — oly tantárgyak, melyeknek részletezése a gyakorlatban nem vált be, avagy az előírt módszerök a tudomány fejlődésének nem felelt meg.

A Tantervek és Utasítások a kultuszminiszter úr most kiadott rendelete szerint is a törvény keretén belül megmaradnak. Ez a józan tanügyi conservativismus megnyugtató. Csak a részletekről óhajt véleményt. Ámde nem igen értem, hogy miként adhat véleményt az orsz. közokt. tanács minden egyes tantárgy részleteiről? Az igaz, hogy tárgyalásaikba a szakköröket is belevonhatják; de így is kissé homályos előttem, hogy *tárgyankint és helyenkint* vizsgálják meg e részleteket? E kérdések megvitatására meg kellene hívni a főigazgatói, igazgatói és tanári kart, mindazokat, kiknek a tanítás mindennapi kenyerük, folytonos munkájuk gyümölcse s gondolkodásuk tárgya.

A kultuszminiszter úr rendeletét tartva szem előtt, megkísérlem annak intentióit követni. A sorrendet azonban megfordítom.

Előbb azokkal az általános kérdésekkel foglalkozom, melyek a túlterhelés kérdésével nézetem szerint a legszorosabban összefüggnek; másodsorban pedig megvilágítom az egyes tantárgyaknál azokat a részleteket, melyek a túlterhelésre szolgáltathatnak okot és ezzel kapcsolatban kiterjeszkedem az egyes tantárgyaknál a rendelet többi részére is.

E sorrendet azért választottam, mert az első pontban foglaltak okozzák leginkább az *igazi túlterhelést*. A legelső helyen áll ezek közt a *tankönyv*.

Szándékosan tettem a *tankönyvet* és nem a tanárt az első helyre. Jól tudom én, hogy a törvény adja a keretet, a tanterv a tartalmat; a szellemet, a lelket a tanárság önti bele; de számoltam a jelen viszonyokkal. A didactika tudománya tanárképzésünk legmóستohább része. Egyik kiváló reáliskolai igazgatónk értesítőjében

rövid szemlét tart mostani tanításunk fölött és kijelenti, hogy rögtön más képet nyerne közoktatásunk, ha egy intézeten belül egy didaktikai módszert tudnánk megvalósítani. De a jelen viszonyok között lehetetlen. A legjobb esetben szakvizsgálatot tett kezdő tanárainkat nincs ideje az igazgatónak, de a legtöbbször jártassága sincs bevezetni a tanításba; a régieket pedig már nem lehet. Ha csupa kezdő tanárokat jeles pædagogus-igazgató vezethetne, akkor lehetne egységes módszert megállapítani. A jelen viszonyokban rejlik tehát az oka annak, hogy én a *tankönyvet* tartom a túlterhelés egyik legfontosabb kérdésének. Ha a tankönyv jó, akkor bármily gyöngye a tanár, tanításának lehet eredménye. Viszont a rossz tankönyv a jó tanárt is megakaszthatja. Az osztrák tantervet addig nem léptették életbe, a míg nem volt jó tankönyv. A jó módszerrel és alapos tudással készített tankönyv vezeti a gyöngye tanárt és a «fiatal tudósoknak» határt szab.

Nyelvész, physikus és mathematicus egyaránt kikel a tanári szobákban approbált tankönyveink legnagyobb részének túlságos rosszasága miatt. A legfőbb baj az alsóbb osztályokban használt tankönyvekben rejlik. Ezek túlságos terjedelműek, nyelvezetük nem elég egyszerű és világos. A legnagyobb munkával sem lehet elvégezni; feldolgozásukról pedig szó sem lehet. Hiszen tagadhatatlan vannak jó tankönyveink is, de csodálatra méltó, hogy a legtöbb helyen a legrosszabb tankönyveket használják. Kereshetem különben ennek okát abban az intézkedésben is, hogy az állandó tanmenetek tankönyvhöz vannak fűzve és ha jobb könyvre is bukkan a tanár, nem változtatja, mert ennek rá nézve kissé nehézkes útja van. Új állandó tanmenetet kell írnia a tanárnak és megokolni az új könyv előnyeit. Másrésről az egyes intézetek segélyegyletei szenvednének kárt.

E rossz tankönyvektől meg kell szabadulnunk. *Általános tankönyvrevisióra van szükségünk. Kérdést kellene intézni az egyes intézetek tanártestületeihez, hogy melyek azok a tankönyvek, a melyek a gyakorlatban nem váltak be és okolják meg jelentésüket.* Mert csak ezek mondhatnak helyes véleményt. E jelentések véleményem szerint igen tanulságosak volnának. Alább, ha az egyes tárgyakról mondom el tapasztalataimat, megemlítem itt-ott a tankönyveket is, — most csak általánosságban kikapok a leghasználtabb tankönyvekből egyes részleteket állításaim igazolására.

Szerte-széjjel az országban használnak egy magyar nyelvtant,

mely az elmélet elé bevezetésképen olvasmányt ad. Ez a jobb könyvek közül való. A legkritikább esetben van az olvasmány úgy berendezve, hogy az elméletet ráépítsék. Pedig ez volt a célja. Terjedelmes olvasmányt ad, és ebből kikap egy-két szót, csakhogy úgy lássék mintha inductive, concret tényekből akarná az elméletet levonni. Ha az egész olvasmány az elmélet alapján volna földolgozva, akkor ez olvasmányoknak volna értéke; de így a tapasztalatlan, de lelkiismeretes tanár végig olvastatja ezeket az olvasmányokat is, de a külön használatban lévő olvasókönyv olvasmányait is, és kapkod jobbra-balra, mert a sok olvasmányt a kis gyermek nem tudja megemésztetni. De ez hagyján! Most földolgozza az olvasmányt nyelvtani szempontból és annyira terjengőssé válik, hogy a sok beszédben elvész a veleje a gondolatnak. A tanár pedig — ismét kiemelem, a mostani viszonyokkal számolok — hogy e könyvből tanultasson otthon a tanulóval, — mert a főigazgató látogatásakor correct gyors feleletet kell adni a tanulónak — pótol, töröl, kihagy a tankönyvből. Az Utasítások helyesen figyelmeztetnek pedig, hogy a jó tankönyvnek se feleslegest nem szabad tartalmazni, se fogyatékosnak nem szabad lenni. A legsúlyosabb vétke azonban e könyvnek a határozók rettenetes felosztása. A sok határozótól a 9 éves kis gyermek fejét vesztí professorával együtt. Hely-, képes, állapot-, részes, eredmény-, hasonlító, függő és független határozók; idő-, mód-, eszköz-, mérték-, ok-, cél-, társ-, tekintet-, fok-, számhatározó. Szinte komikus hatást kelt, midőn a professor a képes helyhatározókhoz ér. Azt sem tudja, hol fogja meg a tanítást. A kis könyv így vezeti be a fejezetet szóról-szóra: «Mikor valamely szót nem igazi, rendes értelmében, hanem *más valami* értelemben használunk — azt *képes beszédnek* mondjuk.» De nem folytatom! Kiemeltem, hogy ez a legjobb tankönyveink egyike.

Itt van egy szintén bámulatosan elterjedt német nyelvtan. Gyakorlatlan professor kezében méreg. Semmi rendszer, semmi pädagogia az egész könyvben. 9 éves gyermekek számára készült, akár tősgyökeres magyar, akár németiséggel vegyes az osztály. Csak egy példát. A betűk írását még alig sajátították el a tanulók és a 6. oldalon a hangsúlyról beszél. Definióval kezdi. A tanuló 9 éves, ki még az elemi iskola hatása alatt van, hol igen helyesen könyvnélkül nem tanították meg tanulni. Most azonban minden átmenet nélkül illet kell neki sokszor szóról-szóra betanulni: «Hangsulynak, azon hangnyomatékokat nevezzük, melylyel az egyik

szótagot a másik fölött kiejtjük. 1. A főhangsúly a gyökszótagon van, pl. das Ge-*bet*; a mellékhangsúlyt a teljesebb hangzatú *utóképzők*. *hordják*, minők *bar*, *sam*, *haft*, *icht*, *ing*, *in*, *keit*, *los*, *schaft*, *thum* (jelen voltam, midőn a tanuló e végzeteket szóról-szóra felmondta a tanárnak!) Hangsúlytalanok az ejtegetési, fokozási s ige-hajlítási végzetek s a legtöbb jelesen *e*-vel *biró* képző. Az összetett szókban a *határozó*-, vagyis az első szó törzstagján van a főhangsúly; az *alap*-, vagyis a második szó *főtagja* mellékhangsúlyos; a *végzetek és képzők* hangsúlytalanok, pl. *der Haus-meister*.» (Valóságos kínzás ilyesmit betanultatni kis gyermekkel!) És azonnal ilyesforma gyakorlat következik. Tudnivaló, hogy még írni és olvasni sem tud a tanuló: *Auf eine närrische Frage gehört eine närrische Antwort. Ein grosser Prahler ist gewöhnlich ein schlechter Zahler. Der Luxus ist nicht immer ein sicheres Zeichen der Wohlhabenheit eines Volkes.* Hogyan képzelhető, hogy a tanuló e mondatokat helyes hangsúlyozással olvassa! Hiszen a helyes hangsúlyozáshoz a megértés is szükséges! De ugyanilyen veszedelmes könyv a tanulóra ugyane szerzőnek olvasókönyve és a III. oszt. számára írt mondattana. A nyelvtanból csak egy mondatot idézek: (II. 15. l.) «Csak a *lumpok* szerények.» E könyveket egy perczig sem volna szabad megtérni a középiskolákban.

Meggyűlik a baja a tanárnak, tanulóknak egyaránt egy évek hosszú sora óta használt, retorikát tárgyaló tankönyvvel. E könyv nagyban hozzájárult a túlterhelés vádjához. Elavult minden ízében és még mindig sanyargatják vele a tanulókat. Nem csitálok belőle, mert mindenki ráismer, ha megjegyzem, hogy még a szaválás csínját-bínját is per longum et latum tárgyalja. Lelkiismeretes professorok még ezt is betanultatják, hiszen approbált könyvben van! Ugyanilyen e szerző poetikája, azzal a különbséggel, hogy az elmélet a poetikát historiai fejlődés szerint tárgyalja — az olvasókönyv hozzá pedig merőben elüt tőle. Tömve van a poetika világ-irodalmi vonatkozásokkal, beszél görög, római, modern népek íróiról és sehol sincs tőlük még egy sor szemelvény sem. Betanulnak költőket, írókat, kikről fogalmuk sincs.

De a legczifrább a gyakorlati ábrázoló geometria approbált tankönyve. Realisták — újból hangsúlyozom — realisták számára készült. Ismét idézek. Czim: Két proiectio-lapon való orthogonális proiciálás. Tanulni való: «Az előbbi részben láttuk, hogy az egy p. l.-on való ábrázolásnál elkerülhetetlen volt a pont ordinátájá-

nak, a sík szögének fölvétele, vagy a proiciáló vagy ferde síknak a p. l.-ba való fektetése.» Azt hiszem elég ebből e kevés is. Et tárgy tanítására nagy szerencsétlenség, hogy Suppan kitűnő tankönyve elfogyott. Szerettem volna a többi tankönyvekből, különösen a hittani könyvekből is idézni, de félttem, hogy kifárasztom a m. t. hallgatóságot; pedig igen tanulságosak, ha túlterhelésről beszélünk.

A tankönyv-kérdést én a jelenlegi viszonyok között a legégetőbb kérdésnek tartom. Itt azonnal cselekedni kell. Nagyon lendítene, ha a közokt. tanács 1888. szept. 10-én tett javaslata értelmében a kormány pályázatot hirdetne jó tankönyvekre. Leghathatósabb szer volna azonban Alexander B. javaslata: *a szabad verseny*. «Elkeseredve tanít sok tanár oly tankönyvekből, melyeknél jobbat írhatna, csakhogy nem mer írni, vagy nem kap kiadót. A tankönyvengedélyezés csak negatív hasznót hajtott és hajt, megakadályozza a nagyon rossz tankönyv használatát. Azt a pozitív hasznót, hogy felvirágozzék a tankönyvirodalom, mástólne várjuk, csak a szabad versenytől. Ha a tanár igazán szabadon választhat tankönyvet, akkor a teljes felelősség visszaszármazik ő reá, az igazgatójára s a tanártestületre. A tankönyvválasztás tanúságot tesz tudása, pædagogiai belátása s lelkiismerete mellett. A felelősség érzetével nő aggodalma, gondossága, lelkiismeretének ereje. Most megkötjük a tanár kezét, mert nem bizunk benne. Ha megbizunk benne, ha erkölcsi felelősséget érző lényként bánunk vele, akkor tiszteljük és emeljük. A magyar tanári kar 30 év óta teljesen megújult és megnőtt. A mi hiányzik még benne, nem gyámkodással, hanem a szabadsággal fogjuk megadni neki.» Alexander javaslata a következő: 1. Hivatalos tankönyv-engedélyezés teljesen megszüntetendő. 2. A kormány ama joga, hogy az erkölcsi vagy állami szempontból kifogásolható könyvet eltírhassa, megmarad. 3. Úgyszintén a kormány ama joga is, hogy a sűrű és megokolatlan tankönyvváltoztatást megakadályozhassa. Ez indítványt az Orsz. Tanáregylet választmánya és a tanáregylet szegedi közgyűlése, egy szó kivételével egyhangulag magáévá tette, csupán a hivatalos tankönyv-engedélyezés elé «eddig» szót tett. A magam részéről hozzáfűzöm még azt is, hogy minden új tankönyv behozatalánál alaposan indokoltassék meg a tankönyvváltoztatás szüksége. Mindenkor haladást kell konstatálni a módszerben. Az engedélyezés csak ennek az egy intézetnek adandó meg.

Már előbb említettem, hogy az iskola lelke a tanár. Elismeri mindenki, hogy a legszebb tanterv, épület, felszerelés és administratio mit sem ér, ha a tanár nem felel meg. Trefort egyik levelében írja: «Valamint a világ minden vonatkozásában, úgy különösen a tanításban minden az embertől függ. Ember, az intelligens képzett ember s a szükséges anyagi erő, *vagyis pénz* s a siker megjő minden téren.» Ez a pénzkérdés indított engem arra, hogy a jelen viszonyokkal számoljak és fontosabbnak tartsam *most* a tankönyvjóságot, mint magát a tanárt. Beszélhetünk mi most tanárképzésről, a legszebb javaslatokat tehetjük — a pénzkérdés halomra dönti. Azzal tisztában kell lenni, hogy tudományos készultségű és alapos didaktikai ismerettel rendelkező, a tanári pályára rátermett egyéneket sem enquéttel, sem memorandummal, sem internatussal, avagy 500 frtos stipendiummal immár nem foghatunk. *Egyedül a tanári állás emelésében, anyagi helyzetének javításában kell a megoldást keresni.* Meg kell kedveltetni e pályát jómódú családok gyermekeivel, kik otthonról nemcsak a tanulásra való kényelmesebb helyzetet, hanem társadalmi műveltséget és idegen nyelvi ismereteket is hoznak magukkal. Nem is időzöm e kérdésnél, hanem inkább a tényleges állapotot veszem ismét figyelembe és keresem, hogy lehetne a létező bajon a jelen körülmények között segíteni.

A tanítás sikeres eredménye nagyban függ attól is, hogy egy tanár vezeti-e a tanulókat osztályról-osztályra; vagy egy tantárgy évről-évre más kézbe kerül-e? Ez a kérdés szorosan összefügg a *szakrendszerrel és a gyakori tanárcserével.*

Az tagadhatatlan, hogy alapos, sikeres, és intensív tanítás csak szakrendszer mellett érhető el. Ezt a képviselőház közoktatási bizottsága is elismerte. Ámde az alsó osztályokban a szakrendszer valóságos hátránya a tanításnak. Azelőtt, mikor még bővelkedtünk tanároknak, is alig tudtak eleget tenni az Utasítások helyes kívánságának, hogy az alsó osztályban a rokon tárgyak egy kézben legyenek, hát még most a nagy tanárhiány alkalmával? Pedig ezen okvetlenül segíteni kell! Kis gyermekek, kik alighogy elhagyják az elemi iskolát, a hol egy tanítójuk volt, egyszerre 6—7 embert látnak óráról-órára váltakozni az osztályban. Figyelmük sokáig nem a tanításon, hanem az új meg új arczon van; de a mi ennél sokkal fontosabb a módszer és a kíváncsiság sokfélesége a tanítást nagyban gátolhatja. A szaktanárok nagyrésze tulságos előszeretettel s részlete-

zéssel tanítja tantárgyukat, a fejlődő tudományok új vivmányait a kellő mértéken túl is beleviszik az iskolába és a kis osztályos fiut agyonhalmozzák. «Az egyik tanár kizárólag a gondolkodás fejlesztésére van tekintettel, a másik azt csak mechanikailag működteti, a harmadik pedig annak működését mint talán fölöslegest egészen elnyomja.» A kis gyermek szellemi tehetsége ily vezetés mellett rendesen nem fejlődhetik; önálló fölfogásra nagyon későn, vagy talán soha sem jut; ítéletében mindig ingadozni fog és mindig megsínyli a középiskolában rajta elkövetett hibát. Az első két osztályban teljesen elegendő 3 tanár.

A gyakori tanácsserét, a tanárok folytonos változását pedig meg kellene szüntetni *helyi előléptetésekkel, mint a bírói karban szokás*. Helyesen mondja Rombauer E., hogy csak a gyakorlat terén működő pædagogus érzi, mily súlyos betegsége a folytonos változásmaiközépiskoláinknak, — modern betegség, — melyet a régi középiskola nem ismert. *Állandósítani kellene a tanárokat!* Ez a gyakori tanácsere kivált évközben nemcsak az egyes osztályokra válhatik végzetessé, hanem az egész intézetre, mert a helyesen és tervszerűen megalkotott órarendet is megbolygatja.

És most elérkeztem ahhoz a ponthoz, mely tanárra és tanulóra a legterhebb: az *írásbeli dolgozatok* kérdéséhez. Egész irodalma van e kérdésnek. Csak az érdekesebbeket emelem ki röviden. Az osztrák kultuszminiszter 1887-ben elrendelte, hogy az anyanyelv-ből csak a II-ik félévben kell kéthetenként iskolai és házi dolgozatot készíteni. A házi írásbelit csak *ellenőrzi* a tanár. Idegen nyelvi tanításnál alsóbb osztályokban beérhetni a szók és szólások pusztá följegyzésével. Valamely meghatározott elv szerint való rendezésük pedig a tanár és tanuló közös munkájára bízandó. Nagyon tanulságos és rendkívül időszerű a mit Csengeri János dr. 1888-ban mondott az írásbeli dolgozatokról: «Ha az igazgatók nem erőltetnék, hanem beleegyeznének, hogy a szaktanár saját belátása szerint csak akkor adjon gyakorlatot, ha biztos, hogy az osztály legnagyobb része jól megcsinálja. Így bevégzett olvasmányhoz fűzheti, nem kell a gyakorlati nap kedvéért esetleg a tanított egyiséget abba hagyni, hogy talán kellőképen még be sem gyakorlott. nyelvhasználat helyes alkalmazását követelje, vagy egészen heterogén tárgyú darab fordítását kívánja; akkor nem csoda, ha a magabájára *megrendeli a hibákat*.»

Az osztrák kultuszminiszter 1890-ben egyik rendeletében, a

melyre most *Madeyski* dr. lovag is hivatkozik, a latin és görög házi dolgozatokat megszüntette. A rendeletet így okolta meg: A tapasztalat tanítja, hogy a házi feladatok csak kevés lelkiismeretes tanuló-nál — kik házi tanító vagy iskolatársuk segítségére nem szorulnak — értek sikert és sok drága időt nyelnek el, ha terjedelmesebbek s alapos iskolai javítás követi azokat. E mellett tetemesen nyűgzik a tanítót, ki annál nagyobb, tehernek érzi ezt, mennél kevésbbé jutalmazza odaadását látható hatás. Nyilvánvaló, hogy eredményesebb, életrevalóbb és nemesebb irányú lesz így a tanítás.

Dengi János így ír az írásbelikről: «Az a meggyőződése, hogy az önállóság fejlesztésére sokkal intenzívebb eredményű volna csupán iskolai dolgozatok iratása legalább a négy alsó osztályban, hol egy téma kidolgozására nagyobb anyagot úgy sem kell összehordani. Így szigorú felügyelet alatt mindenki kénytelen volna a dolog után látni és képességéhez mérten dolgozni.»

De legérdekesebb valamennyi között *Éberling József*-nek a Tanáregyl. Közl.-ben 1892-ben megjelent cikke, melyben az írásbeli dolgozatokat különösen a tanár szempontjából vette kritika alá. Előbb *Kollbrunner* Ulrik cikkét ismerteti és hozzá fűzi megjegyzéseit. Az örökös tisztázat és folytonos irkálás gondatlan és felületes írásra vezeti a tanulókat. Testi fejlődését ez akadályozza legjobban. Hátgerincz és szem legtöbbet szenvednek. Orvosok is ezt ostromozzák legjobban, mert itt bő tapasztalatuk van. A legtöbbnél meglátszik a dolgozat minőségén is a felületesség a szerkezetben és írásban. Minthogy a javítás unalmas és szemrontó, siet a tanár is. Megtörténik, hogy a hiba elkerüli figyelmét. Alig van munka, mely oly fárasztólag, izgatólag és elbutítólag hatna, mint a corrigálás, és melynek oly kevés eredménye volna. Újra és újra ugyanazon hibák. Sokkal többet használnának különös helyesírási gyakorlatok, a nehezebb szók táblára írása, sok themának szóbeli alapos megbeszélése. Néhány kijavított dolgozatnak bő tárgyalása pedig gyümölcsözőbbé tenné a tanítást, mint a test- és lélekölő javítás. 60 tanulóval a javítást nem végezhetni el egy óra alatt még közösen sem. *Éberling* kiszámította, hogy egy tanárnak, a ki magyar és német nyelvet tanít az I-ben és magyar irodalmat a VII. és VIII-ban, mennyi időt kell a gyakorlatok javítására fordítani. Az I-ben kéthetenként van egy dolgozat, a VII. és VIII-ban havonként egy házi dolgozat. E szerint egy hónapban összesen hat dolgozata van. Az I-ben van 60 tanuló, a VII. és VIII-ban átlag

20—20. Összesen tehát havonként 280 gyakorlatot kell javítania. A tanár lelkiismeretes ember és az utasításokat végrehajtja; akkor az alsó osztályban egy-egy gyakorlat javítására 10 percet; a felsőbbekben pedig 30—30 percet kell fordítania; tehát összesen $10 \cdot 240 + 30 \cdot 40 = 2400 + 1200 = 3600'$ vagyis 60 órát javít egy hónap alatt. De még többet, mert irodalmi, nyelvtani, stilisztikai, tárgyi tévedéseket különböző jelekkel kell megjelölnie. (Egy vonal, két vonal, hullámos vonal, hiányjel stb.)

Sokkal helyesebb volna, ha ezt az időt a tanár saját képzésére, önművelésére fordíthatná. Több haszna volna abból a tanúgynek. Ilyen teher mellett a tanárok legtöbbje örül, ha megfelelhet nagy nehezen kötelességének. A tevékenyebb rész, a kisebbség ellopja az időt családjától, ha tudományos műveket akar olvasgatni. Ha valakinek 18 órája van hetenkint, az ehhez való készülés ismét naponként 2 órát számítva 14 óra, 15 óra gyakorlatjavítás; akkor összesen 47 órát, tehát naponként körülbelül 8 órát kell izgató munkával töltenie. A tanítás és fegyelmezés az összes idegeit próbára teszi a tanárnak. Ez lélekölő munka. Fel kell tehát a tanárt is szabadítani a túlterheléstől és utat-módot adni, hogy önmagát képezhesse.

De még rosszabbak a viszonyok a rajznál. Örökösen kiállításra készülnek szegény fiuk. Ha nincs országos, hát helyi, iskolai kiállítás. A legtöbb időt a rajzra fecsérlik a tanulók. A geometriai rajzoknál nemcsak azt kívánják, hogy pontosan készítsék el a rajzot, mert hisz az még csak hagyján, hanem kaligrafice. Hányszor sajnálom a szegény fiút, a tavaszi nap csalogatja kifelé és két délután is elgörnyedez egy rajzlapon, mert több ábra van egy papíron. Elkészít 4-et, pl. az 5-ik ábra egy kis mocskot kapott, eldobhatja az egészet. Itt sürgős segítség kell!

A tárgyhalmoz is elősegíti a túlterhelést. A tanulóknál ezen a *helyes időbeosztással és munkafelosztással* segíthetünk. Csak képzeljük el, hogy öt tantárgyból kell készülni a tanulónak. Mind egyikből jókora leckéje van. Megtanulhatja-e csak középszerűen is? Öt különböző tárgy, öt különféle tanár? Mindegyik úgy bánik vele, mintha csak az övére egyedül kellene készülni! Egyik szóról-szóra kívánja, másik sok példát ad föl kidolgozni, harmadik jegecz alakokat készített, 4-ik rajzot. Vannak intézetek, a hol a történelem tanára magyarázatát a következő órán leírva számon kéri. Sokszor 3—4 ívet is ír a tanuló össze. Más meg tekintet nélkül a

többi tárgyra, 30—40 sor fordítást is ad föl. Nem csoda, ha a tanuló apathiába esik. Vannak napok, a hol elkészülnie teljes lehetetlenség. Pedig egyes feleletek szerint ítélik meg tanulását. Három tárgyból elkészült és a 4-ből csipik meg. Megkapta a secundát. Sokszor ilyen 2—3 feleletből osztályozza a bizonyítványban a tanár és miféle középkori eljárással. Összeadja és eloszsza a kalkulusokat és e szerint ítél. Ezt sokan correct eljárásnak tekintik ugyan, de ez vezet túlterhelésre. A jobb érzésű tanuló erején felül dolgozik, csak hogy valahogy meg ne csipje a tanár. A kalkulus irogatás mostani rendszerét reformálni kellene. Inkább több súlyt kellene fordítani a tanulók egész habitusának megítélésére. Az osztályozásnál pedig az osztályfőnöknek lényeges befolyásának kellene lenni az osztályozásra, ő ismeri legjobban növendékeinek hajlamát és tehetségét és veheti elejét egyik-másik tanár önkényeskedésének. Az órarendet *tárgyankint koncentrálni kellene*; meghatározni: három nap egymásután történelem és mathesis lesznek a főtárgyak, melyekből erősebben kell készülni. Egyik tanulás, másik írás. Az egymásutánban pedig a gondolkozást megerősítő tárgy előbb legyen, mint a mely szemléltetéssel jár. Az írás és rajz változzék: ne legyen egyszerre a kettő. Igaz, hogy a legnagyobb igyekezetnek is sok helyen a vallásitanítás és tornahelyiség állja útját. A tanulók habitusának teljes kiismerésére a gyakorló főgymnasium mintájára harmadonként összefoglalásokat cenzor mellett kellene tartani. Az összefoglalás mikéntje a főigazgatók nagy gondját képezze; mert a legtöbb helyen ezt ismétlésnek tartják és a tanulóknak a könyvet végig föladják.

Utolsónak hagytam a *zsufoltság* kérdését. Nyilvánvaló, hogy zsufolt osztályokban akár maximális, akár minimális tanterv szerint tanítunk, nincs eredmény. Pontos statisztika bizonyítja, hogy a hol 35 tanuló volt egy osztályban ott 24% bukott, a hol 35—60 tanuló volt egy osztályban, ott 30.4% ; és a hol 60-nál több volt, ott 31% bukott! Valóságos axioma: «Népes iskolában eredménynyel tanítani nem lehet. Az igazgató nem ismeri tanítványait, nem hathat rájuk. Sok tanár mellett megszűnik az egységes eljárás. Nemcsak a tantárgyak sokasága az, a mi a tanulót szórakozottá teszi, erejét szétforgácsolja; érdekeit hátráltatja, hanem az egység hiánya a sokaságban. Az összes tanulmányi anyag koncentrálása csak a tanárok egyértelmű összműködése által érhető el, a midőn az egyes kész alárendelni magát az egésznek. Egy tanár sem izolálja magát és

mind a tanítás módszerében, mind a tantárgyak felfogásában a tanár személyes tulajdonai sérelme nélkül elvi meggyőződés uralkodik. Tanulótömeg csak külső fegyelem által tartható rendben. De a különbség nélküli igazságnak alkalmazása a büntetésnél gyakran a legnagyobb igazságtalanság. Így veszítik el a fiatal lelkek a tanáraik iránt való bizalmukat. Pedig ha a kegyelet emez alapja elvész, az a legnagyobb baj. A míg az iskolák a bürokratismus bélyegét viselik magukon s az igazgatók nem egyebek, mint csakis végrehajtó organumok: addig szablonyszerű tanításból ki nem vergődünk.» Zsufolt osztálynak nem szabad lenni. E kérdés tárgyalásába nem is szabad bocsátkozni.

És most összefoglalom az eddig mondottakat:

1. Általános tankönyv revisiót kell tartani. Kérdés intézendő az egyes tanártestületekhez, hogy a használatban lévő tankönyvek mennyiben váltak be a gyakorlatban. A kormány részéről tankönyvek írására pályázat hirdetendő. Legyen szabad verseny a tankönyvirodalomban Alexander javaslatára értelmében.

2. A tanári állás emelésével, anyagi helyzetének javításával kell a tanári pályára rátermett ifjakat minél nagyobb számmal vonzani, hogy a szakrendszer a tanárhiány megszűnése folytán az alsóbb osztályokban a legszűkebb korlátok közé szoríttassék.

3. A túlterhelést lényegesen előmozdítja a folytonos tanár-változás. Állandósítani kell helyi előléptetésekkel a tanári cathedrákat.

4. A főigazgatók és igazgatók legnagyobb gondja legyen, hogy egységes didactikai módszer honosodjék meg az egyes intézetekben.

5. Írásbeli dolgozatok az első osztályban csak a II-ik félévben adassanak. A házi dolgozatok az alsóbb osztályokban teljesen megszüntetendők, de a felsőbbekben is reducálандók, hogy ezzel a tanárok a nyert időt önképzésükre fordíthassák.

6. A rajzolás a minimumra szoríttassék.

7. Az órarend a tantárgyak minősége szerint concentráltassék.

8. Harmadonkint összefoglalások tartassanak cenzor jelenlétében.

9. A zsufoltság kérdését teljesen el kell ejteni. Nem szabad zsufolt osztálynak lenni se hygienai, sem didactikai szempontból.

És most sorra veszem az egyes tantárgyakat. Szaktárgyaimról, a magyar nyelv és irodalomról, valamint a philosophiáról ter-

mészetesen bővebben és saját tapasztalataim alapján beszélek: míg nem szaktárgyaimnál áttanulmányoztam a lefolyt évtized szakirodalmát, gondosan kiválasztottam azokat a cikkeket, értekezéseket és tanulmányokat, melyeket jeles tudósok és egyszersmind pædagogusok írtak és röviden összeállítottam azokat az adatokat, a melyek részint a Tantervben és Utasításokban a megszabott tananyag sokaságáról szólnak és így a túlterhelés kérdéseire élénk világot vetnek; részint pedig melyek az egyes tárgyakkal kapcsolatban kiterjeszkednek azokra az elemekre is, melyek a nemzeti szellemü képzéshez lényegesen szükségesek. Ezek közül nagyon tanulságosak — *Márki Sándor* «a magyar történeti olvasókönyvekről»; *Fest Aladár* «a nemzeti irányról a világtörténelmi oktatásban»; a boldogult — *Pápai Károly* «ethnographiai elemek a középiskolai oktatásban» és legutóbb — *Varga Ottó* «Valami a szemléletről és a nemzeti génuszról», de nem kevésbé érdekes *Berghofer* fiumei igazgatónak «az énektanításban nyilatkozó nemzeti génuszról» cz. felolvasásai.

Ez adatok összegyűjtésével és csoportosításával azt hiszem szolgálatot teszek azoknak, a kik e kérdéseket behatóbban óhajtják tanulmányozni. De nemcsak a szakirodalomra voltam tekintettel, hanem pécsi kollegáim egyik-másikának évek hosszú során át tett tapasztalatait is kikértem. Különösen bátorkodom felhívni szíves figyelmüket *Dischka Győző* igazgatónak physikai; *Maksay Zsigmond* mathematikai, dr. *Kálmán Miksa* «francia nyelvi» és *Szirtes Ignác* «az ábrázoló geometria» anyagára vonatkozó tapasztalataikra.

Magyar.

Gymnasiumi és reáliskolai tantervünket nemzeti szellem hatja át. A tanterv a nemzeti szellem intensív ápolását nemcsak lehetővé teszi, hanem híven felfogva meg is követeli. *Riedl Frigyes* az Utasítások magyar nyelvi részét legelőször vette kritika alá, bár sok kifogást emelt, mégis elismerte, hogy az Utasítások mindenütt elég behatók, a követelményeknek megfelelők, tanulságosak, az inductiv mód szüksége meggyőző módon van feltüntetve. Az Utasítások magyar nyelvi része a javából való. Igaz, hogy a reáliskolai Utasítások nem mondják ki oly határozottan, mint a gymnasiumi Utasítások, hogy az egész oktatásnak a gerinczét képezi a magyar

nyelvi tanítás, de tudnivaló, hogy a reáliskolai Utasításokban mindenütt nyoma van annak, hogy a gymnasiumi Utasításokat is a reáliskola viszonyainak keretében mindig szem előtt kell tartani.

Rögtön kijelentem, ha e tárgynál van túlterhelés, úgy az alsó osztályokban az Utasítások nem követésében kell a hibát keresni; a felső osztályokban pedig a kevés óraszámban.

Az alsó osztályban az igazgatóknak és főigazgatóknak szigoruan kellene arra ügyelni, hogy a grammaticát a kezdő fokon ne könyvből, hanem az Utasításoknak megfelelően az olvasmány alapján a tanulókkal együtt állítsák össze és csak végül összefoglalásképen vehetik a könyvet. Tehát grammatikai szabályokat a kezdő fokon ne *emlézzenek könyvből*. Minthogy sok tanárnál nehéz elérni, hogy módszerükön változtassanak, oda kellene hatni, hogy rossz grammatikai tankönyveink lekerüljenek a könyvpiacszról és legjobb magyar grammatikánkat használják. Mert mindnyájan tudjuk, hogy van ilyen is, de sajnos nagyon idegenkednek tőle. Olvasókönyveink színvonala, kivált a lefolyt két év alatt, nagyon emelkedett. Sajnos, ezek közül is a legsilányabbak vannak elterjedve.

Az alsóbb osztályok olvasmányai helyesen vannak a tantervben kijelölve; csak a III-ban nagyon bő az előírt olvasmányok köre. Nagy Lajostól Széchenyiig a legkiválóbb történeti alakokat vették föl. Sem az olvasókönyv szerző, sem a tanár nem boldogul a nagy anyaggal. Nagy kár, szerintem, hogy e nagy anyag helyett a gymnasiumi Utasítások mintájára nem vettek föl a III-ban egy összefüggő egész történelmi olvasmányt: a tatárjárást Szalaytól. Ez osztály olvasmányi anyagát a túlterhelés szempontjából kurtítani kellene.

A felsőbb osztályok magyar nyelvi beosztása eltér a gymnasiumi tantervtől. Sokan helyeslik, hogy két évre terjesztették ki az irodalom-történetet. Bár a mostani áramlatok közül el vagyok készülve, hogy fejemre zudítom a tanárság nagy részét, minden habozás nélkül kijelentem, hogy nem ettől függ a nemzeti irodalomban nyilvánuló nemzeti szellem kellő ápolása és megismerése. A nemzeti irodalom nevelő és jellemképző hatása nem a száraz biographiai adatok ismertetésében és az ezzel karöltve járó kevés anyaggyűjtésben keresendő; hanem inkább a remekművekben nyilvánuló nemzeti szellemben. Ha az irodalom olvasáson nem

alapul — az emlékezetet számokkal és nevekkal terheli túl s meg nem értett ítéletek s általános phrasisok káros ismétlésére vezet. «Az írógéníust kell emelni, ideálokra mutatni, hogy ideálok szüllessenek az ifjuban» (Tóth S. a magyar géníusról).

Ezért, hogy a remekművekben nyilvánuló nemzeti szellemben behatolhassanak az ifjak, kívánatosnak vélem, hogy az V-től kezdve a magyar nyelvi órák legalább egygyel szaporíttassanak. A gymnasiumi tanterv szerint kell a felsőbb osztályokban a magyar nyelvi oktatást berendezni. Megokolom.

A mostani beosztás a reáliskola V. és VI. osztályában túltelhelést okoz. Az V.-ben *drámát* (Sh. Corj. vagy Julius Cæsar, Molière: A tudós nők) és *rhetorikát* (Deák: Felirati javaslat, Kemény: Zord idő) kell tárgyalni. Kérdem a magyar irodalmat tanító tanárokat, lehetséges-e V-ik osztályosokkal ily anyagot kellőképen bevégezni? De egyáltalában állanak-e a tanulók az értelmi fejlődés ama fokán, hogy Sh. Julius Cæsarát vagy Corj-át, a jellemeket, a dráma technikáját, stb. meg tudják érteni: avagy azokat a nehéz jogi fejtegetéseket fel tudják-e fogni? Van-e hozzá kellő előismeretük? Ez olvasmányokon kívül, szerkesztéstant, az egész rhetorikai anyagot, történetírást, regényt. Plato, Sokrates, Aristoteles rendszerét (mert ez mind benn van a Névy rhetorikájában!) kell tanulniok. Nem sokkal helyesebb a gymnasiumi terv, mely ez osztály fejlettségét tekintve, helyesen *vázlatok* készítésére — csak a szorosan vett szerkesztéstanra — és a könnyebb fajta balladák tárgyalására fekteti a súlyt?

A VI-ban pedig ismét egy évvel előzik meg a reálisták a gymnázistákat. És itt gyülik meg csak a tanár meg a tanuló baja. A poetikát kellene historiai fejlődése szerint tárgyalni. Hogyan és mi módon? Mire alapítson a tanár? Hiszen nem lehet poetikát historiai fejlődés szerint tanítani a nélkül, hogy a régi görög és római irodalom jelesebb termékeit ne ismerje. Honnan vegye a tanár az időt, hogy heti három órában e műveket legalább szemelvényekben bemutassa és ezeken építse föl az elméletet? Pedig a reáliskolának már természeténél fogva szükséges, hogy a classicus tanulmányok hiányát pótolja. De másrésről lehetetlen *Zrínyiázt* olvastatni *Vergilius*, *Berzsenyit* *Horatius* nélkül; *modern elégiá*ról tanulni a *görög elégiai költészet* ismerete nélkül — szóval az egész poetikai tanítás hús és vér nélküli, csak betanulás, szajkózás és az elmének megterhelése. Három év óta magam teremtek ter-

vet az Utasítások alapján, főigazgatóm beleegyezésével, hogy megkönnyítsem tanulóimnak a poetika tanulását. Bár több órát fordíthattam volna a görög és római írók olvastatására, még nagyobb eredményt tudnék elérni a magyar irodalom tanításában. Mert tagadhatatlan, jobban megértik ezek alapján a magyar írókat. És nemzeti szempontból ez fontos. Igaz, hogy az Utasítások előírják a német nyelvnek, hogy Homérból, Vergiliusból, Horatius- és Ovidiustól olvastasson, de kimutatom, hogy a német tanárnak erre nincs ideje; de nem is odavaló. A magyar tanár tanítja a poetikát, az ő kezében kell ennek az anyagnak lenni. De érdekes, hogy a reáliskolai Utasítások a francia műeposz sajátosságairól szólva, így ír: feltehető, hogy a tanulók Homerost, Virgiliust olvastak. Hol és mikor? Különben is ezeket nemcsak olvasni kell, hanem az iskolában behatóan fejtegetni. A VII-ben már megakadtam; mert olvasásra nem igen jutott időm. Az irodalom történetet itt már egész részletesen kell tanulni és az íróktól csak itt-ott lehet szemelvényeket bemutatni, holott mennyivel gyümölcsözőbb volna a tanítás, ha nem szemelvényeket, melyek később összefolynak a tanuló lelkében, nyomokat nem hagynak — hanem a legnagyobb írók — legjelesebb műveit együtt olvastathatjuk az iskolában és együtt fejtegethetjük. Ha megismerik nagy íróink remekműveit egészben, azt hiszem, akkor erősbül a nemzeti szellem, nem pedig, ha a tanuló sohasem látott művek címeit sorolja föl, avagy kritikát tanul be olyan művekről, melyeket nem olvasott és a könyvből tanulja meg a művek meséjét. A költő nem szemelvényt ír, lelkét az egészbe önti és csak így ismerheti meg a tanuló. De nagyobb kedvvel is tanul. Ezért kellene az V., VI. és VII-ben, de még a VIII-ban is hetenkint 4—4 órát tanítani, hogy egyes írókról még nagyobb tanulmányokat is, pl. Gyulai, Salamon, Kemény, Beöthy tanulmányait is az iskolában olvastathassuk. Az V-től kezdve lehet az olvasmányokkal kapcsolatban irodalom történetet is tanulni és így is kellene helyes pädagógiával eljárni és a VIII-ban csak a tanultakat rendszeresen összefoglalni. A miniszteri biztosok értekezlete a kevés olvasottságot vetette szemére a magyar tanításnak. Tehát nem két évre kell felosztani az irodalom történetet, hanem négyre; természetesen az olvasottakkal kapcsolatban. A feladat most az volna, hogy helyes alapon részletesen megjelöljük osztályonként azokat az írókat, a kiktől olvashatunk és a kikről tanítunk. Nagyon természetes, hogy a magyar nyelv tanítási anyagának

változtatása maga után vonja a német és a francia nyelv tanítási anyagának megváltoztatását is.

A nemzeti szellem ápolása céljából üdvös volna a «Képes irod. tört.» mintájára képekben bemutatni mindazt, a mi a tanításban szemlélhető és a tanterem falára függeszteni. A codexeket pedig, ha csak lehet, szintén be kellene mutatni.

Történet.

A történettanítására vonatkozólag még most is megállnak Sebestyén Gyula kemény vádjai. Az egész Utasításoknak legszerencsétlenebb része a történettanításáról szóló fejezet. Nincs meg benne az a gondolat, a mely uralkodnék a részletek fölött, az az eszme, a mely éltetné s egy organicus egészzé fűzné össze őket. Kikel az ellen, hogy a reáliskolai Utasítások a gymnasiumi Utasítások részletezett világtörténeti anyagát szóról-szóra átvette; azt a roppant anyagterhet, a mely a gymnasiumok számára is soknak bizonyult! A reáliskola V. osztályában még a római császárságot és a kereszténység terjedését is felvették, a mely már a gymnasiumban is az V. osztály tárgya. A reáliskolai VI. osztályban pedig a renaissance és nagy fölfedezések, reformatio és ellenreformatio, vallásháborúk anyagával több van mint a neki megfelelő gymnasiumi V. osztályban.

A tananyag részletezése a szaktudomány szempontjából megállhat, de a pædagogiai szempontok nem érvényesülnek. Még a gymnasiumi Utasításokat is hibáztatták e miatt. Egyszerűen kölcsönvették az egész anyagot; pedig a reáliskolai tanuló hijával van a classicai tanulmányok szövetségének, a reáliskolai képzés egész iránya, szelleme más. Tanulhatja-e oly módon és terjedelemben az ó-kori történetet, mint a gymnasiumi tanuló? Változtatni kell a tananyag egy részén! Gymnasiumi tanuló előtt e fogalmak: lictor, censor, praetor, consul, triumviratus nem ismeretlenek; könnyebben tanulja.

A III. osztály történettanítás részletezett terve szerint akár-miféle iskolában, a VIII-ban is eltaníthatják a magyar históriát, a nélkül, hogy valami sokat kellene belőle elvenni vagy hozzáadni. Példa kedvéért Sebestyén összeállította a két osztály részletes anyagát. Lényegesebb eltérés az, hogy a VIII-ban az alkotmány

fejlődése szerint, a III-ban az uralkodó házak szerint van a felosztás. Nincs ily terjedelemre szükség! Az Utasítások is a sokféle részletes ismeretek fölhalmozását tiltják. Félni lehet a mechanikus emlézéstől. A III-ban inkább egyes főbb típusokat kellene bemutatni. E tárgynál a tanításban egyes helyeken a térképrajzolás és a chronologiai tabellák készítése okozhatnak túlterhelést!

A nemzeti elemnek a magyar történet tanításban való érvényesülése szempontjából Márki Sándor ajánlotta 1890-ben tartott fölolvadásában a *történeti* olvasókönyveket. A magyar történeti congressus 1885-ben Klamarik dr. elnöklete mellett az egyetemes és a magyar történetet egyaránt felölelő könyveket ajánlt és sürgette a kútfők bemutatását. Márki dr. e fölolvadásában a magyar történet tanítására a VIII-ban három óra helyett ötöt ajánl: mert a tanításnak világtörténeti háttért is kell adni. Kíváncsinos volna, egy magyar történeti anthológiát kiadni, úgymint az irodalom tanításánál szokás. Márki teljesen felsorolja az ilyen anthologia anyagát. A nomád magyarokat, Szt.-István korát, Szt.-László, Kálmán, a görög befolyás korát, III. Béla, II. Endre, IV. Béla, Kun László, III. Endre korát kellene fölvenni. Bemutatni óhajtana továbbá Katona, Pray, Flegler, Marczali, Salamon, Hunfalvy, Vambergy, Szabó Károly, Pauler műveiből szemelvényeket.

Fest Aladár pedig 1891-ben értekezett a nemzeti irányról a világtörténelmi oktatásban. Világtörténeti tankönyveinket hibáztatja, melyek csak fordítások, compilatiók és ismertetések. A nemzeti irodalomból nem merítették anyagukat; úgy a felosztásban, mint a felfogásban teljesen hijával vannak a nemzeti jellegnek és eredetiségnek, amennyiben a világtörténeti eseményeket egészen idegen, még pedig sokszor subjective is idegen — vagyis német — szempontból és felfogás szerint mérlegelik; hazánk világtörténeti szereplésére alig vannak némi tekintettel. Ezért történettanításunk anyagban, szerkezetben és felfogásban mereven külön áll. Kétféle globussal dolgozik. A magyar történetnél nincs világtörténet és megfordítva.

A jelenleg fennálló tanterv keretén belül javasolja:

1. Gyökeres revisio alá vétessék a világtörténet nemzeti szempontból. Világtörténet helyett «európai népek története» elnevezést ajánl.

2. E történet tárgyalásánál nagyobb tért kell szentelni a byzanci és török birodalom s bennünket három felől körülövező

szláv népek és osztrák örökös tartományoktörténetének; ellenben jóval kevesebbet a távoli nyugat politikai változásainak. A fehér és piros rózsa küzdelmeinél sokkal fontosabb a lengyel birodalmi pártharczai vagy janicsárlázadások. Nekünk tehát az általános történet tanításánál kissé kelet felé kell gravitálnunk. Az előadásra át kell vonulni azon igyekezethez, hogy a tanulót az európai történet tárgyalása útján saját történetünk helyesebb megismerésére is vezessük. A VIII-ban csak összefoglalónak, a mit osztályonként tanultak.

Földrajz.

Valahányszor a földrajz tanításáról van szó, mindig a Times egyik cikke jut eszembe, mely a földrajz oktatással foglalkozik (O. T. K. 1885.) és ennek a disciplinának elmaradását és tanításának módszertelenségét erősen megróvja. Földrajzi oktatásunk gyakran a térképek mechanikus forgatásává és helynevek felsorolásává fajul. Az angol Földrajzi Társaság akkoriban elhatározta, hogy megvizsgáltatja a földrajzi tanításnak a continensen alkalmazott módszereit és jegyzéket készít mindazon könyvekről, térképekről és segédeszközökről, melyek a földrajzi tanításnak sikerét előmozdítják. Az érdekes cikket a Times így fejezi be: A sík földön nevedő ifjak a *hegység* szón nem képzelhetnek egyebet, mint egy a térképen felrajzolt hernyót, mert kellő relief műveket vagy képeket nem mutatnak be nekik.

Ugyanez az eset illik körülbelül a mi viszonyainkra is. Már 1886-ban panaszkodik Varga Ottó, hogy a földrajz a magyar tanügy legmostohább gyermeke. Boldog-boldogtalan tanítja. A földrajzot tanítók alig 10%-nak szakmája a földrajz. Ki vehetné rossz néven — így szól — a természetrajz tanárának, ha ők a földet csak terrenumnak tekintik, melyen tücsköt, bogarat szétteregethetnek? Minden szakmájú tanárnak a kezén ment már a földrajz tanítása keresztül. Épen ezért, nálunk a földrajz tanítása nagyon is hozzájárul a túlterheléshez. A földrajz tanítás módszerét nem ismerik, hát betanultatják a kis gyermekkel az egész könyvet, pedig mily nehéz idegen szavakkal, helynevekkel vannak e könyvek megspékelve. Nagyon üdvös volna, ha valamiképp össze lehetne egyeztetni, hogy a nyelvész tanárok az egyetemen a földrajzot hallgatnák; mert ha az alsóbb osztályban a szakrendszert a legszűkebb

korlátok közé szorítjuk — a legezélszerűbb a nyelvész kezébe adni a földrajz tanítását. A mai állapotok tarthatatlanok. Physikus, chemikus, mathematicus, nyelvész irtózik, hogy az ő nyakába sózzák e tárgyat és neki óráról-órára meg kell tanulni azt, a mi a tankönyvben van.

Hogy miképen lehetne a földrajz tanításába a nemzeti elemnek nagyobb tért adni; arról a boldogult *Pápai K.* tanár 1893-ban igen tanulságos felolvasást tartott a tanáregylet szakosztályában és a válaszmány ez értelemben felterjesztést is tett a miniszteriumhoz. A felolvasás rövid tartalma a következő:

Czím: Az ethnographiai elemek a középiskolában. Az I. osztályban magyar néprajzi elemeket kellene ismertetni, a halászeletet, a földművelési életet. A II-ban a nyugat-ázsiai népek, különösen az altai népek szokásai behatóbban tárgyalandók. Tisztán halászó, tisztán vadászó, rénszarvast, nomád lovakat tenyésztő nomád népek életét kell ismertetni. Közelről érdekli a gyermeket az észak-szibériai népek életmódja, mely a magyar népelet eredetét képezi. A szláv népek részletesebb ismertetése is helyén való lenne. Hogy ezt elérhessük, az I-ső osztálybeli anyagot meg kell szorítani, úgy hogy Oroszország és a Balkán félsziget a II-ba jusson. A tanítás középpontjául az ethnographiai elemek ismertetése céljából is Magyarországot kell tenni. Geographiai szertárakban ethnographiai tanítási eszközök helyeztessenek el és gondoskodni kell jó képekben egyes népszokások bemutatásáról. Ethnographiai olvasmányokat nagyobb számban kell fölvenni olvasókönyveinkbe. Az ethnographiai elemek a tanítás felső fokán betetőzést nyerjenek.

Pár héttel ezelőtt pedig okos tanácsokat adott ugyanerről *Varga Ottó* a tanáregylet szakosztályi ülésén.

Philosophia.

A philosophiába való bevezetés Siebeck baseli tanár szerint helyesebben történik Schiller vagy Lessing egy művének, Descartes egy elmélkedésének, Plató egy dialogusának, Taine, Mill Stuart, Bacon, Comte és a legujabb kiváló philosophusok értekezésének figyelmes olvasása útján; mint a logikai vagy tapasztalati lélektani kézikönyvek segítségével, midőn az idő legnagyobb része homályos

és értetlen problémák fölvetésével telik el. Ha a növendéket a philosophiai gondolkodásba bevezetjük, a mi egy megszokott körben és egyetlen problémának alehetőleg mélyreható gyakorlásával történik; csupán ezen az uton mehetünk annyira, hogy benne a philosophiai érzéket állandó módon kiformaljuk, sőt, hogy a szélesebb körű tanulmányokra is előkészítsük. Ugyanezt mondja Alexander is Descartes-hoz írt előszavában. Höfflernek már van is ilyen vékonyka német könyve. A francziáknak pedig egy sereg olvasókönyve. Négy év óta magam is így tanítok és összeállítottam egy olvasmány-gyűjteményt magamnak. Azt látom, hogy a tanulók így nagy kedvvel tanulnak.

Német.

Volf György 1889-ben a tanáregyesület közgyűlésén a középiskolai német nyelvtanításról értekezett és egész magasztalással szól a Tanterv és Utasítások e részéről. Kiemeli, hogy már 1886-ban tartottunk ott a modern nyelvek tanításához fűzött Utasításokban, a hol a külföldön jóval később, Löschhornt citálja, a ki a francia nyelv haladásáról írt és megjelölte a módokat az idegen nyelvek tanításában. És ez szóról-szóra már hat évvel előbb meg volt Utasításainkban. Volf az eredménytelenség okát abban látja, hogy nincs elegendő segédeszközünk. Nincs egyetlen egy jóra való fordító könyvünk; nincs az oktatásnak megfelelő iskolai szótárunk. A hazuról hozott nyelvtudás is hátráltatja a tanítás eredményét. Vannak vidékek, a hol csak magyar ajkúak, vagy csak német, szerb, horvát stb. ajkúak vannak.

(Nekem van olyan tanulóm az I-ben, a ki három nyelvet is tud. Természetesen összekeveri mind a hármat. Ezen talán ott lehetne segíteni, a hol parallelosztályok vannak. Két csoportra kellene őket osztani.)

Viszont *Bartos Fülöp* 1893-ban a szegedi közgyűlésen a Tantervet és Utasításokat megtámadja. A német nyelv eddig úgy a gymnasiumban, mint a reáliskolában olyan tanczéllal és olyan tervvel taníttatott, mintha mindenütt az országban a második anyanyelv volna. Az érettségi vizsgálaton ugyanazt követeli szabályzatunk a német vidéki reálban, mint a tiszta magyarban, t. i. a maximumot. Az a miniszteri biztos vagy főigazgató, a ki a debreczeni reál vagy gymnasium tanulóitól a német érettségén ugyanazt várja, mit a

sopronitól, ezek az Utasításokhoz híven járnak el. Példát hoz föl: A VIII-ban heti két óra mellett a következőket kell tanítani:

1. Lessing, Goethe, Schiller életrajzának befejezése.
2. Az érettségi vizsgálat újabb német irodalmat is kíván, tehát nagyjában ezt is kell tanítani.
3. A német tudományos irodalomból vett olvasmányokat is kell olvastatni.
4. Költői olvasmány Goethe vagy Schillertől (egy dráma).
5. A tanítás tulnyomólag németül történik, a mi megnehezíti a tanítást.

6. «Önálló» házi dolgozatok készítését. Az érettségire fordítást is gyakorolni kell.

7. A német nyelv rendszeres áttekintését.

8. A német stílus fejlesztését.

9. A németen kívül a világirodalom remekeire is gondot kell fordítani. Jellemző töredékek Homeros, Vergilius, Dante, Tasso, Milton, Horatius, Ovidius műveiből, modern népköltészet, görög és latin vígjáték, Calderon spanyol drámái és Walter Scott regényei szemelvényekben.

Ezt mind heti két órában! Összesen 70 órában!

Nagyon igazat kell adnunk Bartosnak, habár elfelejti, hogy helyi tantervet is készíthet a tanár, ha érzi, hogy a tanulóival nehezen boldogul. A legtöbb helyen, hogy a főigazgató előtt ne kelljen pirulnia a tanárnak, a német irodalomtörténetből betanul-tat életrajzokat, fejtegetéseket a tanuló alapos megterhelésével. Rádásra pedig — mert az Utasítások kívánják — stilisztikai, rhetorikai és poetikai definitiókat német nyelven. Elég, ha magyarul tudja. Ne gyötörjük még németül is definitiókkal. Nincs ennek semmi értéke. Azonban, ha megkérdeznők attól, a ki a Faustról szóló kritikát a legékesebb német nyelven hadarja el, hogy mit jelent németül e mondat: «Szép idő van» — talán három hibával nagy nehezen kinyögné.

Franciaia.

A tanterv hármas czélt tűz ki: irodalmi művek értését, írást és beszédet. Az érettségi azonban kizárólag: fordítást kíván francziára; holott a VII. és VIII-ban nem igen gyakorlják a fordítást, mert a Tanterv szerint itt önálló dolgozatok készítendőek. Az Uta-

sítások 61. l. ajánlotta extemporale nem elegendő, mert a fordítás: művészet, mihez nagyon sok gyakorlat kell. A ki két nyelvet jól tud, még annak is nehezebbre esik a helyes fordítás. A nem helyes fordításban pedig nincs köszönet.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a nagy közönség a beszélő készséget tartja főkritériumnak, hasonlóképen sok ellenőrző közeg is. Nekik rendszerint imponál ez. Pedig erre a fősúlyt fektetni elhibázott dolog. Iskolában nem lehet megtanulni idegen nyelvet beszélni és ennek előtérbe toléása, rovására megy a leghasznosabb célnak: irodalmi művek ismertetésének.

Ezt az egy célzt kellene kitézni; a többi mind csak annyiban jöjjön tekintetbe, a mennyiben ezt szolgálja vagy pædagogiai szempontból ajánlatos. E szerint az írásbeli dolgozatok oly fordítások lennének, melyek az olvasás céljait szolgáló grammatikai formák begyakorlására valók; azonkívül francziáról magyarra való fordítások. A beszédgyakorlatok, melyek nagyon alkalmasak a tanulók érdeklődését fölkelteni, fokozni, ébren tartani, egyedül erre szolgálnak. A stilisztikát nem kellene már a VI-ban tárgyalni, mert a stilisztika összefoglalása még korai a VI-ban. A VIII-ra maradjon.

Ha ezt az egy célzt tüzzük ki és mindent ennek rendelünk alá, akkor okvetlenül többet fogunk elérni. Ne tápláljunk azonban vérmes reményeket, hogy a tanulók a VIII. osztály végzésekor akár milyen tárgyú franczia szöveget szótár nélkül megértssenek. Nem érik ezt el a gymnasiumban a latinnál, melyet pedig sokkal nagyobb óraszámban tanítanak.

A legérdekesebb azonban e tárgynál az, hogy az Utasításokban a nyelvtani oktatás eltérőleg a többi nyelvektől nincs az olvasmányra fektetve. Nyelvtani szabályok szerint összeállított összefüggéstelen mondatok fordítása szellemtelen mechanizmusra vezet.

Valamint a németnél, úgy itt is kifogásolható a tulterhelés szempontjából a stilisztikai, retorikai definitiók betanultatása.

Physika, természetrajz, vegytan.

A középiskola felső osztályaiban a physika tanításánál különösen két tekintetben mutatkozik ez idő szerint nehézség:

a) A tananyag terjedelme és tárgyalásának intensivitása tekintetében sem a Tanterv, sem az Utasítások behatóbb tájé-

koztatást nem adnak, mely határozatlanság, hogy mily és mennyire szétágazó felfogásra szolgáltat okot, ide vonatkozó tankönyvirodalmunk a legkirívóbban documentálja.

E tájékozatlanság szüli azután az ambíciózusabb physikus tanárok között azon üdvtelen versenyt, mely különösen az érettségi vizsgálatokon, főigazgató és miniszteri biztos előtt, iparkodik e téren a lehető legnagyobb productivitást bemutatni és szemben a többi, pl. ugyanazon kerületbeli szaktársakkal az elmaradottság esetleges vádját magától elhárítani.

Ép azért kívánatosnak tartanám, hogy a Tanterv és Utasítások a feldolgozandó tananyagra nézve kellő részletezéssel állapítsák meg a tananyagot.

b) A tanultak megszilárdítására és gyakorlati példákban való alkalmazására a kellő physikai idő nem áll rendelkezésre. Ép azért czélszerűnek tartanám, hogy a középiskola felső osztályaiban a physikai oktatás ne két, hanem három évre terjesztessék ki oly heti órászámmal, hogy a tanultak intenzívebb megbeszélése által a tárgy helyes felfogása és értelemfejlesztő hatása nagyobb mérvben biztosítható.

A III. osztály physika tanításánál is a tankönyv nehezíti meg a tanár munkáját. A tankönyvek nagyon dagályosak és olyan anyagot vesznek föl, melyet e korban még nem képes a tanuló megemésztetni. Pl. Kepler három törvénye.

A természetrajznál a túlterhelésre rendesen az a rész ad okot, hol physiologiai alapon kell a természetrajzot tárgyalni. Az Utasítások határozatlanul beszélnek: «A sejtet, tartalmát és a szöveteket, valamint a növények életfolyamát (physiologia) illetőleg csak a leglényegesebbre kell szorítkozni.» Itt a hiba. Részletezni kellene a leglényegesebbeket. Különben a természetrajznál alig érthető, hogy a botanika heti két órában és a zoologia meg mineralogia heti három órában taníttatik.

A vegytan tanterve szervetlen. A IV-ben egy vegytani propädeutika-félét ír elő, az V-ben anorganicus chemiát végeztet heti két órában s a VI-ban organicus chemiát heti három órában. (Rombauer E.: A brassói reáliskola története.) Szaktanárok véleménye szerint teljesen elegendő volna a vegytan tanítására legfőlebb két évet fordítani. A mostani terv szerint quantitativ analysisokat is kell csinálni, holott ez a technikán is csak a második, harmadik évben fordul elő.

Mathematika.

E tárgynál a túlterhelés részint a tankönyvek rendszertelenségében, részint pedig a túlön-túl sok anyagban rejlik. A tankönyvek olyanokat is külön tételenként tárgyalnak, a melyek példának valók.

A heti órák számára és a tananyagra nézve pedig a szaktanárok véleménye ez: A II. osztályban sok a heti négy óra. A II. és III. osztályban az *aránylatoknak* 20—24-féle átalakítását el kell törölni; egyáltalában a sokféle aránylatok alkalmazása geometriai térre szorítkozzék. A III-ban az *elegyítés* legtöbb esete határozatlan egyenletek körébe tartozik, tehát onnan ki kell vetni. Wohlrab is értekezett erről és kijelentette, hogy mert nincs idő ezzel behatóan foglalkozni, a tanulókat sablonokhoz kell szoktatni. Az algebrai anyag reducalandó. Bátran elhagyható ez eredmény veszélyeztetése nélkül a III. fokú egyenletek tárgyalása és a magasabb fokú binomialis egyenletek. Úgyszintén törlendő a VII. és VIII-ban az analitikai geometria. Sok munkát ad és nincs eredmény. Itt is elmaradhatnak a fentebb említett oknál fogva a házi gyakorlatok.

Rajzoló- és ábrázoló geometria szabadkézi rajz.

A két alsó osztályban heti öt óra mellett a következő osztályokban heti két óra kevés. Nem lehet e rövid idő alatt a III. osztálytól kezdve az előírt elméleti tananyagot, a rajzbeli részt, a feleltetést, illetőleg ismétlést, kellőképen elvégezni. E bajon, ha óraszaporitással nem segíthetünk, könnyíthetnénk iskolai gyakorlatok megtartásával. A diszítményi rajzolás anyaga redukálható oly idomok rajzolására, a melyek a symmetria, egybevágóság és hasonlóságon alapulnak; a többi a szabadkézi rajz dolga.

A cél kockáztatása nélkül a VIII. osztályban elhagyható a geográfiai fókálózatok szerkesztése. Nagyot lendítene a jó siker elérése szempontjából, ha a tanulók az ábrázoló geometria tanulásánál, úgymint a III. osztályban keménypapírból modelleket készítenének.

Ezzel szemben több szakembernek véleménye az, hogy az ábrázoló geometria a reáliskola tantervéből, mint külön tantárgy,

törlendő. Rendkívül sok nehézséget okoz e tantárgy kimerítő tanítása a tanulóknak. Általános nézet az, hogy az ábrázoló geometria alapfogalmainak tárgyalása a stereometriába való. Untig elég volna ennyi a reálistának is. Hiszen a technikán teljesen az álfánál kezdik az ábrázoló geometria tanítását.

A *szabadkézi rajzra* vonatkozólag *Arnhold N.* «a rajzoktatás reformja» cz. művében helyteleníti a tanterv szerint megállapodott rajztanítás irányát, mely tájképeknek, emberi testrészeknek, emberi és állati alakoknak lapminták után való másolgatásával is foglalkozik, a nélkül, hogy a tanulónak e feladatok értelmes megoldására elegendő távlati és bonczatani ismeretök volna.

Ének.

Befejezésül még az énektanítást emlitem meg, mely a nemzeti szellemben vezetett oktatásnak is hathatós eszköze, a hazafias nevelésnek a művelt népek egybehangzó ítélete szerint nélkülözhetetlen alkotó része.

Berghofer, fiumei igazgató, írt erről szép értekezést. A hazafias irányú dalok egész sora a «Himnus»-tól a «Szózatig», Rákóczi imádságtól a «Járjatok be minden földet» kezdetű indulóig a nemzeti megizmosodás fontos tényezője. Az illető költemények csak azóta gyakorolnak hatást a nép zömére, mióta zenésítve vannak, mióta a bennük rejlő mély értelmet a zeneszerző mintegy megfejtette, a nemzet eszéhez és szívéhez közelebb hozta.

Épen ezért szükséges volna kimondani a kötelező énektanítást.

* * *

Hálás köszönetet mondok a szives érdeklődésért. Fáradtságos munkámban a pápaszemes, halavány, vézna tanulók szánsá-lomra méltó alakjai lebegtek előttem és sarkaltak arra, hogy feltárva középiskolai tanügyünk úgyszólván összes bajait; a tanügy érdekében kérjem az illetékes köröket, hogy töröljék el kimélet nélkül, a mit az oktatás veszélyeztetése nélkül el lehet törölni. «Főelvül azt kell szem előtt tartani, hogy a tanuló ereje határokkal bir, a tanítás aránytalan kiterjesztése csak a tanuló ifjuság elcsenevezésére és felületességére vezet.»

(Pécs.)

KÖRÖSI HENRIK.